

A Zagyva uralta vízi világtól a folyószabályozásig Jászberény térségében

From the Zagyva-Dominated Water World to River Regulation in the Jászberény Region

The Zagyva River, in the days before its regulation, supplied water year after year to a marshland of about 64 km², which was located in the flat area surrounding the city of Jászberény. The long-delayed regulation of the Zagyva water system was forced by the series of floods between 1937 and 1941. After the regulation, the so-called Nagy-ér, or Kongó-ér became the main Zagyva riverbed that flows outside the town as a sort of bypass ring and then merges with the Tarna river. From this point on, the so-called “Urban” river stretch of the Zagyva, that runs through the town center, could only receive a limited amount of water. The extent of the marshy areas around the town had shrunk considerably by this time. The reduced intensity of the works was given a new impetus by the great ice flood of 1963. Between 1963 and 1966, the embankments along the Great Lake were built and considerably raised, and the “Urban” Zagyva River was completely cut off from flood drainage. The water management project completed in 1966 created the actual hydrological situation in the Jászberény area.

Jászberény városa a Zagyva mentén fekszik, amely folyó a város határától nem messze, délkeleti irányban folyik össze a Tarnával, hogy aztán még mintegy 50 km-t megtéve, Szolnoknál a Tiszába torkolljon. A Zagyva a Karancs hegységben, Zagyvaróna határában ered,¹ mintegy 500 m-es tengerszint feletti magasságban. Vízyűjtőjének legmagasabb pontja a Kékestető (1014 m), míg a Tiszába torkollásának szelvénye már csak 79 m-rel van a tengerszint felett. Összesen 179 km-t tesz meg a folyó a forrásától a szolnoki torkolatig. A Mátrán kívül a Cserhát, a Karancs és a Medves hegy- és dombvidékének vizeit is összegyűjti. A Zagyva a Mátra hegység vizeinek fő levezetője, egyúttal a Tisza középső szakaszának legjelentősebb jobb oldali mellékfolyója. A forrásvidék közelében a Zagyva esése még 16,7 m/km,

¹ Kovács 2022: 150.

ami Hatvan és Jászberény között 0,64 m/km-re csökken. A folyó nagyobb árvizei általában december és március között következnek be.¹

A Mátra nyugati pereméről Jászberénybe lesiető Zagyva a korábbi évszázadokban egészen más képet mutatott, mint amilyenné a 20. század közepén történt szabályozását követően tette az emberi beavatkozás. A Zagyvát nem akadályozták épített gátak abban, hogy árvizei szétterüljenek, így évről évre táplálták és életben tartották a város körüli mocsárvilágot. A folyószabályozás előtti időkben az egész összefüggő árterület egyfajta víztározóként funkcionált: egyrészt mérsékelte az árvizek hevesességét és magasságát, másrészt viszont meghosszabbította a magas vízállás időtartamát.² A Mátra vizeit nyugatról a Zagyva, keletről pedig a Tarna folyó gyűjti össze és szállítja le az Alföldre, majd pedig a hegyek alatti legmélyebb ponton, a jász-sági süllyedék területén – Jászberény és Jászfákóhalma között – folynak össze, hogy aztán az egyesült víztömeg Zagyva néven elérje az összefolyást követő első települést, Jásztelek községet, az egykori Mihálytelket. Azt, hogy a két folyó egyesülését követően is Zagyváról beszélünk, azért is fontos hangsúlyozni, mert a régebbi időkben előfordult, hogy az összefolyás alatt is Tarnának nevezték a folyót. Jásztelek, Jászsósztgyörgy és Zagyvarékas esetében is akad ilyen forrás a 18. és a 19. századból.³

A vízrendezés és folyószabályozás előtt a Jászság jelentős része vízi világ volt, amit alátámaszt, hogy 445 vízrajzi névről tudunk a Jászságban, amelyből 72 Jászberény határában található.⁴ Kisebb-nagyobb erek, árkok, rétek, szikek, vizenyős helyek, laposok, illetve nyílt vizek váltogatták egymást ezen a tájon. Az Alföldről általánosságban is elmondható, hogy természetes képe mocsaras-ligetes táj volt. Viszont a köztudatban még mindig fel-felbukkan egy téves felfogás, hogy a hajdani vízi világ egy mostoha, embertelen környezetet jelentett.⁵ Ezt a szabályozás előtti érintetlen vízi világot ábrázolja például Bedekovich Lőrinc 1798-ban készült térképe,⁶ amelyen a Zagyva–Tarna vízrendszerének a mai szemmel nézve szinte hihetetlen, már-már áttekinthetetlenül szövevényes hálózatát örököltette meg.⁷ A Zagyva–Tarna vízrendszerének folyói a Jászberény–Jászdózsza–Jásztelek háromszögben kialakult nagy medence hatalmas mocsaraiban találkoztak, amelyek egykori kiterjedése mintegy 64 km²-re becsülhető.⁸

¹ Nováky 1985: 13–21.

² Károlyi–Nemes 1975: 14.

³ Fodor 1934: 229.

⁴ Fodor 1942: 22–25.

⁵ Tóth 2000: 46.

⁶ Fodor 1942: melléklet.

⁷ Nemes 1981: 154.

⁸ Nemes 1981: 36.

A Zagyva folyó Jászberényt északnyugati irányból, Jászfelsőszentgyörgy felől éri el mélyen bevágott medrével, hogy aztán a Donatus-domb térségében hirtelen éles kanyarulattal észak felé forduljon. Ezen a szakaszon épült fel a külső vízimalom, amely 1696 és 1907 között létezett, nagyjából a mai hűtőgépgyári bekötőút Zagyva-hídjának környékén.⁹ Ezt követően a folyó eléri a vasúti hidat, innen pedig a mai kép egészen más, mint a szabályozási előtti állapot. Régen a folyó az ún. Kecskelábat elérve szakadt két ágra: a főág a városon keresztül folyt, míg a Nagy-ér a várost északról elkerülve tartott a Tarna folyó felé. Itt, a Kecskelábnál már a 18. század végén megépítettek Bedekovich útmutatása alapján egy vízosztó zsilipet, az ún. Külső-zúgót.¹⁰ Ezt a helyet, ahová 1800-ban Nepomuki Szent János szobrát állították, a város vízrajzi értelemben vett legérzékenyebb pontjaként is emlegették. A jeges árvizek többször is megrongálták, illetve megsemmisítették a zúgót, amely 1966 óta üzemben kívül áll, jelenleg a Vasas Sporthorgász Egyesület¹¹ tőrendszerének területén.

1. ábra. A jászberényi Külső-zúgó 1966-ig üzemelt (A kép forrása: Jász Múzeum, Album Lehel városáról I. P/347; 461)

⁹ Szikszai 2014: 341–346.

¹⁰ Nemes 1981: 161.

¹¹ A horgászegyesületet 1952-ben alapították a szocialista iparosítás során felépült Aprító-gépgyár vasmunkásai. A jelenleg is használt tőrendszer – benne a Külső-zúgóval – viszont csak 1969-ben került az egyesület kezelésébe.

A Zagyva főága a Városi Zagyva volt egészen az 1941-es árvizet követő szabályozásig, amikortól – a város belterületének védelmében – már csak korlátozott mennyiségű vizet kaphatott, míg a főág a várost elkerülő Nagy-ér lett, amelynek eliszapolódott és vízínövényekkel benőtt medrét rendezték, nagy kanyarulatait átvágták, és a szakaszt részben töltésekkel látták el.¹² A Nagy-ér mára feledésbe merült, régi elnevezése a Kongó-ér, amely név valószínűleg arra utal, hogy a folyó eredeti állapotában ez a szakasz csak magasabb vízállás idején kapott vizet, vagyis medre sokszor kongott az ürességtől. A Kongó-ér természetes árapasztóként is szolgált, hiszen árvíz idején a fölösleges vizet a város határában lévő kiterjedt mocsárvilágba vezette. Ezért is hívták régen Vízlevezető-csatornának, illetve az 1882-ben készült német nyelvű katonai térképen a magyar tükörfordításaként Abzugsgrabennek.¹³ Egy 1898-ban készült térkép szerint a Nagy-ér el sem érte a Tarnát, hanem Levezető-árok néven beleveszett Borsóhalma és Tulad mocsaraiba.¹⁴ A jászberényi sajtó 1938-ban „érnek nevezett holt szakasz” névvel illette a Zagyvának ezt a külső ágát.¹⁵ A Városi-Zagyva a vízrendezés előtt tehát a Kecskeláb térségében, a Külső-zúgó előtt kanyarodott a város irányába. A belvárosban, közvetlenül a Margit-sziget¹⁶ utáni Zagyva-szakaszon állt a Belső vízimalom. A város legszebb helyeként tartották számon, több festőt megihletett környékének szépsége. Viszont mind árvíz, mind kisvíz idején több problémát, bosszúságot okozott. 1788-ban épült és 1944-ig biztosan állt az épülete.¹⁷ A régi időkben a Városi-Zagyvát Malomároknak, illetve Malomcsatornának hívták.¹⁸ Ezek az elnevezések mára feledésbe merültek.

¹² Az emberi akarat küzdelme a rakoncátlan Zagyvával. *Ugar* 1942. július 15. 7–8.

¹³ Umgebungen Jász-Berény. K.k. militär. Geographisches Institut. 1882. Jász Múzeum térképtára.

¹⁴ MNL JNSZVL XV. 1. b. 05. polc. N-283-4964.a. Kaál és Jász-Berény térkép (1898). Kiadja a Kereskedelemügyi m. kir. Ministerium Budapesten. Zona 15 COL. XXII.

¹⁵ Megvalósulás előtt a Zagyva szabályozás. *Jász Hírlap* 1938. szeptember 24. 5.

¹⁶ A szigetet egykori tulajdonosáról, Schönfeld Margitról nevezték el. A 17. század végén még Habsburg Lipót nádor nevét viselte. Blénessy 1937: 21.

¹⁷ A Belső vízimalom az 1940. évi árvíz pusztítása után már nem üzemelt, többé nem hozták rendbe. Az épület elbontása vita tárgyát képezte a városi képviselőtestületben. 1944-ben búcsúzó cikk is megjelent az *Ugar* című helyi lap hasábjain, de a világháború eseményei átmenetileg megmentették. Elbontásának pontos idejét nem ismerjük, de Beleznay Ferenc műszaki tiszt 1947-ben készült várostérképén már nem szerepel. Sebők 2023: 67–68.; MNL JNSZVL XXXVI. 2. a. 44. d. Jászberény város belsőségének térképe, 1947. Összeáll.: Beleznay Ferenc.

¹⁸ MNL JNSZVL XXXVI. 2. a 37. d. 1959-1975. Terület- és településrendezési tervek. Vízügyi szakvélemény megrendelése, KÖTIVIZIG Szakasztechnósége. 1959. november 13. Magyarai Béla főmérnök.

2. ábra. A Belső vízialom a mai városi strand bejárata közelében állt
(A kép forrása: Jász Múzeum, A. 20. 10. 22. jelzetű fotó)

Noha a 18. század végétől Bedekovich Lőrinc vezetésével megkezdődtek a vízrendezési munkálatok, 1850-ig nem terveztek és nem is építettek párhuzamos töltéseket a Zagyva mellett, illetve a mai értelemben vett mederszabályozást sem alkalmaztak. Az első gátat – Herkules-gát néven – 1850-ben építették a város védelmében ott, ahol a Csincsa mellékág elvált a Nagy-értől.¹⁹ Ezután még a legkritikusabb szakaszokon épültek gátak. Ilyen volt az 1880-ban épített Szent János-gát, amely a Külső-zúgó környékét védte. Ezt követően sokáig halogatták a Zagyva árvízrendezését, noha a folyó szabályozásának első tervét Polifka János már 1878-ban elkészítette.²⁰ Pedig a város és környéke sokat szenvedett az árvizektől, hiszen a folyó felsőbb szakaszain történt emberi beavatkozások következtében a árvizek egyre gyorsabban zúdultak le az Alföldre.²¹ A 20. század első harmadának árvizei (1904, 1919, 1922, 1929)²² után példátlan árvízszorozat következett: 1937, 1939,

¹⁹ Nemes 1981: 213–218.

²⁰ Fodor 1942: 60.

²¹ Blénessy 1937: 22.

²² Kiss 2006: 93; Árvíz Jászberényben. *Jász Hírlap* 1937. március 3. 3.

1940 és 1941 is pusztító árvizet hozott, ebből 1937-ben kétszer, tavasszal és ősszel is kiöntött a Zagyva. Ezért 1941-ben megkezdtek az addig halogatott ármentesítési munkákat.²³ A kezdeti lendületet követően azonban a munkálatok ismét elhúzódtak, és csak 25 év elteltével, 1966-ban fejeződtek be; ekkorra lényegében kialakult a napjainkban is meglévő vízrajzi helyzet.²⁴

Jászberény régi térképeit tanulmányozva megállapítható, hogy a fent leírt kiterjedt vízi világon túl a város vízrajzi képe alapvetően abban különbözött a mai-tól, hogy a Zagyvának két belső ága volt: a ma is meglévő Városi-Zagyva mellett a 20. század közepéig létezett a Csincsa nevű folyóág is, amely a Hatvani úti hídtól (egykori Kolos hídjá) egészen a Nagytemplomig húzódott, közel 1 km hosszan. Ez Kurcz Jenő városi főmérnök 1909-ben készült Jászberény-térképén még teljes hosszában látható.²⁵ 1959-ben már csak egy része volt meg,²⁶ majd az 1964-es várostérkép már nem is ábrázolja, addigra ugyanis teljesen felszámolták, betemették, és zárt, föld alatti csatornává alakították. Nevét ma is őrzi az Alsócsincsapart és a Felsőcsincsapart utca. A Csincsa végétét az okozta, hogy az árvizek hatásosabb kivédése érdekében gáttal elvágták a Nagy-értől, így ritkán jutott vízutánpótláshoz. A városi sajtó mint pangó, bűzös posványt emlegette, Blénessy János, a tanítóképző tanára és Jászberény helytörténésze 1937-ben haldokló Csincsáról írt.²⁷ A folyóág eredetéről megoszlottak a vélemények: Fodor Ferenc természetes folyóágnak tartotta,²⁸ míg mások szerint a ferences templom köré 1567–1568-ban épült, Dzsánfedá nevű török erőd védelme érdekében ásták ki a medrét.²⁹

A 20. század nagy árvizei és a folyószabályozás

A Tanácsköztársaság idején, 1919. április 21–22-én, húsvétkor bekövetkező árvívről részletesen beszámolt a városi sajtó. Április 22-én reggel a harangokat is félreverték, a budapesti karhatalmi kirendeltség és a munkástanács pedig helyi férfi munkaerőt toborzott a gátak megerősítéséhez. A város külterületének je-

²³ Kiss 2006: 93–96.

²⁴ Károlyi–Nemes–Pálhidy 1976: 44–47.

²⁵ Kurcz Jenő városi főmérnök 1909: Jászberény rendezett tanácsú város belsőségének térképe. Jász Múzeum térképtára.

²⁶ MNL JNSZVL XXXVI. 2/a. 37. d. 1959–1975. Terület- és településrendezési tervek. Vízügyi szakvélemény megrendelése, KÖTIVIZIG Szakasz mérnöksége. 1959. november 13. Magyarai Béla főmérnök.

²⁷ Blénessy 1937: 22.

²⁸ Fodor 1942: 31.

²⁹ Blénessy 1937: 22.; Nemes 1981: 218.

lentős része víz alá került (Borsóhalma, Négyszállás, Mizse, Jakab, Pele területei). A legnagyobb elárasztás a jákóhalmi út két oldalán alakult ki, ahol lénységében minden víz alatt állt, a tanyasi lakosság pedig csak csónakokkal tudott közlekedni.³⁰ Tíz esztendő elteltével, 1929 márciusában, a kemény telet követően jeges árvíz pusztított Jászberényben. A hegyekből érkező olvadékvíz még 40–60 cm vastagságú jeget talált a folyón, így csak robbantásokkal lehetett elejét venni a nagyobb katasztrófának. A Külső-zúgónál két méter magasan torlódott a jég, majd a jeges áradat áttörte a zsilipeket. A Csincsnál lévő Herkules-gát három helyen is átszakadt.³¹ Nyolc évvel később, 1937-ben márciusban és novemberben is árvizet okozott a Zagyva. Márciusban ismét a külterület szenvedett a legtöbbet, hiszen a várostól délre található Alsóboldogháza egy részét, Csíkos-Kutyina és Tápió területét szinte tengerként öntötte el a kiáradó folyó vize. A város megmenekült az áradástól, noha egyes budapesti lapokban olyan téves tudósítások jelentek meg, hogy a víz egészen a Nagytemplomig tört előre.³² A Jászberénytől délre lévő külterületen még közel egy hónap múlva, áprilisban is mintegy 8–10 ezer katasztrális holdat borított víz, hiszen az újabb esőzések és a Tisza magas vízállása akadályozta a víz levonulását.³³ Novemberben érkezett a következő árvíz, amikor a város északi részébe két helyen is betört a víz. Ekkor a város délkeleti részén csak csónakkal lehetett közlekedni, a külterületen pedig ismét víz alá került a tápiói tanyak harmada.³⁴ 1938 őszén méréseket végeztek a városban a kirendelt vízügyi mérnökök, előkészítendő a Zagyva szabályozását. Megállapították, hogy főmedernek a városi ág lenne a legalkalmasabb, de a megfelelő védőgátak kiépítését megoldhatatlannak tartották. Elméletileg felmerülhetett az is, hogy a teljes vízmennyiséget a városon kívül, a Nagy-érben vezetik el, viszont a Malomárok fenntartását fontosnak tartották közegészségügyi és a vízi élettel kapcsolatos indokokkal alátámasztva.³⁵

1939 márciusában ismét árvíz alakult ki a Zagyván, amit a mintegy négy és fél napi esőzés okozott. A városban úgy látták, hogy a korábbi évek során beiszaposodott, beszűkült meder egyre kevésbé tudja levezetni a jelentősebb árhullámokat.

³⁰ Sebők 2015: 301–302.

³¹ Az árkászok robbantása a megáradt Zagyván elhárította a közvetlen árvízveszedelmet. *Jász Hírlap* 1929. március 24. 1.

³² Lélekvesztővel a csíkosi és a tápiói tengeren. *Jász Hírlap* 1937. március 20.

³³ Katasztrófális károkkal kell számolni a földeken álló óriási vízmennyiség miatt. *Jász Hírlap* 1937. április 10. 1.

³⁴ Árvízveszély fenyegette újra Jászberényt és környékét. *Jász Hírlap* 1937. november 20. 1.

³⁵ Megkezdtek a méréseket a Zagyva-szabályozás ügyében a minisztériumi mérnökök. *Jász Hírlap* 1938. szeptember 24. 4.

Mivel a Nagy-ér túlterhelt volt, a jászdózsaik kérésére a Külső-zúgó zsilipeit lezárták, így a víz zöme a városon keresztül folyt. Ekkor már a jákóhalmi út mindkét oldalán hömpölygött a szennyes áradat. A Zsombikos kaszálói és Borsóhalma rétjei szinte tengerré változtak. A teljesen elzárt tanyavilágban a közlekedés csak lóháton vagy csónakkal volt lehetséges. A szokásos kritikus helyen, a Herkules-gátnál katonák százai dolgoztak a szivárgások megakadályozása érdekében. A város azon részein, ahová betört a víz, több ház összeomlott.³⁶

1940 márciusában érkezett a következő nagy árvíz. A bajt előre borítékolni lehetett, hiszen nagy hó esett az Alföldön és a hegyekben is, emellé pedig rendkívüli hideg társult, ami tekintélyes vastagságúra hizlalta a Zagyva jégpáncélját. 1940. február 14-én Jászberény Újerdőn 54 cm-es óréréteget regisztráltak, február 16-án pedig -30 °C-ig süllyedt a hőmérő higanyszála.³⁷ A város polgármestere már jó előre hirdetményben kérte a helyi lakosság segítségét a várható árvíz miatt.³⁸ Az áradat szerencsére nem egyszerre, hanem két részletben érkezett. Az 1940. március 15-e utáni első hullám felszaggatta a folyó jégpáncélját. Ekkor a Kolos-hídnál már át kellett vágni az úttestet, hogy a víztömeg egy része a Nyavalykán (Gyilkos-ér) keresztül akadálytalanul folyhasson ki Borsóhalma rétjeire. Aztán hamarosan megérkezett a méteres mátrai hó olvadékvize is. Jászberény szerencséjére a hatvani cukorgyárnál gátszakadás történt, így sok víz hagyhatta el a folyó medrét, elárasztva a boldogi határt.³⁹ Ennek ellenére is ezekkel a szavakkal tudósított a berényi sajtó: „A legöregebb jász-magyarok sem emlékeznek ilyen nagy árvízre – halljuk széltében-hosszában.” A rendkívüli víztömeg mintegy 2 km hosszan elöntötte a Hatvan felé vezető Monostori utat, ahol megszűnt a forgalom. A Kolos-hídtól keletre az egész határ vízben állt, a várostól délre a külterületek (Jakab, Csíkos, Kutyina, Tápió) menetrendszerűen víz alá kerültek, így ki kellett telepíteni az embereket. A város keleti részén gátakat kellett húzni ahhoz, hogy az ár ne érje el a laktanyát.⁴⁰ Az árvíz következtében szünetelt a vasúti közlekedés Hatvan és Szolnok között, mert a víz több helyen is alámosta a vasúti töltéseket.⁴¹

Az árvízsorozat utolsó felvonása – amely végül kikényszerítette a sokáig halogatott árvízrendezési munkálatok megkezdését – 1941 februárjában érkezett. A

³⁶ Megismétlődött a két év előtti árvíz. *Jász Hírlap* 1939. április 1. 1.

³⁷ Várnagy György: Adatok Jászberény megyei város 1940. évi időjárásához. *Jász Hírlap* 1941. január 11. 1.

³⁸ Friedvalszky Ferenc: Hirdetmény. *Jász Hírlap* 1941. március 2. 4.

³⁹ Siklósi 1943: 7.

⁴⁰ A jászsági és a jászberényi árvíz veszedelmes méreteket öltött. *Jász Hírlap* 1940. március 30. 1–2.

⁴¹ Közlekedési zavarok a vasúton. *Jász Hírlap* 1940. március 30. 3.; Helyreállt a rendes közlekedés Hatvan és Szolnok között. *Jász Hírlap* 1940. április 13. 1.

város új polgármesterét, Pénzes Sándort február 14-én éjjel értesítették telefonon a Zagyva felsőbb szakaszain lévő települések részéről, hogy „[...] pusztító áradat zúdul lefelé, a város irányába”. Másnap délelőtt meg is érkezett a szennyes áradat óriási jégtáblákkal, hidak maradványaival, elsodort kerítésrészekkel, szalmakazalakkal. A Külső-zúgó „[...] táblái már forgácsokként váltak szét a romboló hatású jégtáblák borzalmas nyomása alatt”.⁴² Ide munkásokat kellett rendelni, akik csákánnyal, fejszével próbálták kisebb méretűre törni az óriási táblákban érkező jeget, elkerülendő, hogy azok a hídlábakat elfűrészeljék és a hidakat elvigyék. Az árvíz a város északi részének több utcájába is betört, a keleti határ pedig egyetlen hatalmas, összefüggő víztükörré vált, amelyből csak a Jákóhalmi út és a tanyák emelkedtek ki szigetekként. Ezt az utat végül át is kellett vágni a lakott területek védelmében. Az árvíz hírére Jászberénybe érkezett Bánffy Dániel földművelődésügyi miniszter, valamint Hegedűs Kálmán, a Zagyva–Tarna-szabályozás kirendelt miniszteri biztosa. Ekkor a város határának mintegy harmada, 15 ezer katasztrális hold állt víz alatt. A tanyavilágban épületek omlottak össze, a város belterületén pedig a magasan álló talajvíz jelentett problémát.⁴³

A Zagyva szabályozási munkálatai már a nagy árvíz levonulását követően, 1941 tavaszán megkezdődtek.⁴⁴ Talán a Hatvan–Szolnok-vasútvonal megépítése óta nem volt olyan nagyszabású közmunka Jászberényben, mint ami ekkor kezdődött.⁴⁵ A vízrendezés elsődleges célja az volt, hogy a Nagy-ér medrének kotrásával és kiszélesítésével a Zagyvának ez az ága legyen a főmeder árvíz idején, amely akár az utolsó nagy árvíznél is nagyobb vízhozamot, 140 m³/sec vízmennyiséget el tud szállítani.⁴⁶ A Külső-zúgót úgy alakították át vízelosztóvá, hogy a folyó városi ága legfeljebb 25 m³/sec vízmennyiséget kapjon, az ezen felüli vízmennyiség pedig a Kongó-érbe kerüljön. Ugyanakkor nyáron, alacsony vízállás idején akár az összes vízmennyiséget is a városi ágba terelhetnék, így előrelátható volt, hogy a Kongó-ér kisvíz idején víz nélkül is maradhat – ahogyan ez a múltban számtalan alkalommal előfordult. A Nagy-ér folyószakaszát tehát modernizált, a város belterületét árvíz esetére biztosító árapasztónak építették ki.⁴⁷ A munkálatok télen is csak két napig szüneteltek, majd 1942 nyarán már mintegy 600 fő dolgozott a Zagyvánál, akik előtt a mederkotrást munkagép végezte. A kiásott földmeny-

⁴² A földművelésügyi miniszter látogatása Jászberényben. *Jász Hírlap* 1941. február 22. 1.

⁴³ A földművelésügyi miniszter látogatása Jászberényben. *Jász Hírlap* 1941. február 22. 1.

⁴⁴ Megkezdődtek a Zagyva és a Tarna szabályozási és medertisztítási munkái. *Jász Hírlap* 1941. április 12. 1.

⁴⁵ Németh Ferenc: Milyen lesz a szabályozott Zagyva? *Ugar* 1941. december 1.

⁴⁶ Az emberi akarat küzdelme a rakoncátlan Zagyvával. *Ugar* 1942. július 15. 8.

⁴⁷ Németh Ferenc: Milyen lesz a szabályozott Zagyva? *Ugar* 1941. december 1.

nyiség egy részéből gátakat emeltek, de jutott belőle a Nagytemplomhoz közeli Csinsca-szakasz mederfeltöltésére is. A gátépítésen dolgozó kubikosok kétharmada jászberényi, illetve környékbeli tanyasi volt, a többiek pedig a környező jázsági településekről érkeztek. A kemény fizikai munkáért napi 6-7 pengő, a korban jónak, tisztességesnek mondható fizetség járt. Összesen kilenc kanyarátvágás készült. A Városi-Zagyva folyómedrét a legnagyobb mértékben a belterülettől délre eső szakaszon alakították át. „Nincs meg a helyén az ősi folyó, [...] mert eltüntette a Zagyva-szabályozás, új medret, rövidítő átvágást készítván a jászok szeszélyesen kanyargó vizének” – tudósított a sajtó.⁴⁸ Többen attól tartottak, hogy a rendezést követően a Városi-Zagyva nem kap majd elegendő vizet, így lényegében csak egy „iszapmeder” lesz, a közepén lassan csörgedező patakocskával.⁴⁹ A várost félkörívben, északról és keletről megkerülő Nagy-ér tehát rendezett, vízinövényektől megtisztított, részben gátakkal megerősített medret kapott, ez pedig jelentősen csökkentette az addigi mocsárvilág kiterjedését. Ezzel kapcsolatban a helyi sajtó olykor olyan hangvételben írt, mintha már egy évtizeddel később lennénk, és a szocialista tervgazdálkodás nagy, természetátalakító munkálatai folytak volna: „A bíbicek hiába siratják az öreg mocsárvidéket. Hiába csírog siratódalt a csörgőka-csák repkedő serege.”⁵⁰ Azonban nem mindenki szemlélte ilyen felhőtlenül az elévzett tájátalakítást. Éppen ugyanebben az esztendőben jelent meg Fodor Ferenc Jászságról szóló monográfiája, amelyben így fogalmaz: „[...] vajjon nem lőttek-e vele túl a célon, vajjon előrelátó dolog volt-e az egykor pompás legelőt, kaszálót nyújtó réteket mind kiszárítani.”⁵¹

A Zagyva vízrendezési munkálatainak a több mint két évtized elteltével bekövetkező újabb pusztító jeges árvíz tapasztalata adott ismét lendületet. Az addigi munkálatokat többször is az általános kapkodás és a kis létszámú munkaerő jellemezte. 1953-ban egy műszaki leírás a Jászságot vízügyi szempontból „fehér folt-nak” tekintette az ország térképén.⁵² Az 1963 tavaszán kialakult árvíz előzménye egy rendkívül havas és hideg tél volt. A Mátrát mindenütt átlagosan 50-100 cm vastag,⁵³ nagy víztartalmú hóréteg fedte, a folyókon pedig 40-50 cm-es jég réteg volt jelen. A márciusi enyhüléshez jelentős csapadék is társult, így Jászberény alatt rekordmagas, a város felett pedig a rekordot erősen megközelítő vízállás alakul-

⁴⁸ Az emberi akarat küzdelme a rakoncátlan Zagyvával. *Ugar* 1942. július 15. 7.

⁴⁹ A Zagyva és a város érdekében. *Jász Hírlap* 1941. március 15. 2.

⁵⁰ Diplomás kubikosok. *Ugar*. 1942. július 15. 11.

⁵¹ Fodor 1942: 63.

⁵² KVL XXXII. 2. aa. 57. d. 25/512. Zagyva–Tarna szabályozás 1953.

⁵³ Kékestetőn 1963. február 21-én mérték Magyarország éghajlattörténetének legvastagabb hórétegét (146 cm). https://met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/rekordok/ 2024. május 26.

hatott ki a Zagyván. 1963. március 9-én este a Jászberény alatti Zagyva-szakaszon majdnem valamennyi hídnál robbantással kellett szétoszlatni a feltorlódott jégtáblákat.⁵⁴ Március 11-én már két helyen is átbukott a megáradt víz a Jászberény és Jásztelek közötti úton.⁵⁵ Ezen a napon a városban, a Vízmű mindkét zsilipjénél erős jégdugó alakult ki, amit a helyi tűzérezred robbantó alakulatának sikerült megszüntetni. A Zagyva gátját végül két helyen is át kellett vágni. A Külső-zúgónál a gát átvágása következtében a víz elárasztotta a szomszédos Halastavat és környékét, valamint a Hatvani út térségét. A Jásztelek feletti átvágás következtében került víz alá Necső, Ispitarét, Pusztamizse, valamint Meggyespele-Szentimre jakabi területe. A Zagyva és a Tarna mellett az Ágó-patak és a Hajta is veszélyesen megduzzadt, mely vízfolyások közül végül a Tarna és az Ágó ki is öntött. Ezek vize elárasztotta a jászárokszállási út jobb oldalát egészen a Zagyva gátjáig, valamint Kis- és Nagy-Borsóhalmát, a Zsombikost és Négyszállás egy részét is. Az átvágások és gátszakadások következtében többször nem várt irányból érkezett a víz, ami nagyban megnehezítette az árvízvédelmi munkát. Jászberény belterülete viszont a hatásos védekezésnek köszönhetően megmenekült az elöntéstől, azonban a külterületi részekben 8 ezer kataszteri hold terület állt víz alatt, melynek negyede volt vetésterület. Vízben állt mintegy 500 tanyaépület is, a külterületről nyolcvan családot kellett kitelepíteni. A város összesített kára mintegy 10 millió forintot tett ki, amelynek közel fele a mezőgazdaságot érintette, harmada pedig épületkárként jelentkezett.⁵⁶ Figyelemre méltó, hogy a korábbi nagy árvizekhez képest jelentősen csökkent az elöntött külterület nagysága.

Hasonlóan, mint az 1941-es nagy árvizet követően, 1963-ban is szinte azonnal megkezdődtek az árvízvédelmi munkálatok. Az akkori adatok szerint a várost elkerülő Nagy-ér 9,71 km, a Városi-Zagyva 7,85 km, míg az ún. Egyesült Zagyva–Tarna (a Tarna torkolatától a Városi-Zagyva torkolatáig húzódó folyószakasz) 1,85 km hosszúságú volt.⁵⁷ Május végén Szász helyi Pál, az Országos Vízügyi Főigazgatóság helyettes vezetője jelentette be a Zagyva és a Tarna árvízvédelmi töltésrendszerének kiépítését.⁵⁸ A teljes beruházás 1966 végére készült el, és mintegy 60 millió forintba került.⁵⁹ A munkálatok során a Kongó-ér mindkét oldalán olyan magasságú gát

⁵⁴ Dabolczy 1963: 335–340.

⁵⁵ Kemény munkára van, aggodalomra nincs ok. *Szolnok Megyei Néplap* 1963. március 14. 1–3.

⁵⁶ MNL JNSZVL XXIII. 502. Jászberény VTVB 1963. március 25-i ülés jkv. 1–6.

⁵⁷ KVL XXXII. 2.o. 826. d. 13694. Jászberényi Zagyva vízrendezés. Tanulmányterv. KÖTIVIZIG 1963. november 30.

⁵⁸ Szolnok megye mezőgazdaságának helyzete és további feladataink. *Szolnok Megyei Néplap* 1963. június 1. 1–3.

⁵⁹ Elkészült a Zagyva új árvízvédelmi rendszere. *Szolnok Megyei Néplap* 1966. december 22. 1.

épült, hogy az átlagosan száz évente bekövetkező nagy árhullámot is kivédje, viszont a városi folyóágat a kiépített zsilipek segítségével teljesen kiiktatták az árvizek levezetéséből.⁶⁰ A korábbi állapot szerint ugyanis árvíz idején túl sok víz került bele.⁶¹ Ettől kezdve a Városi-Zagyva az addigi 25 m³/sec helyett már csak legfeljebb 7 m³/sec öblítővizet kaphatott. Ekkor épült meg a mai Külső-zúgó, míg a régi, korszerűtlen, szűk keresztmetszetű, korábban sok bosszúságot okozó Külső-zúgót meghagyták ugyan, de kikerült a folyó élő szakaszából. A vasúti híd és az új zúgó között ugyanis nyílegyenes új medret ástak, a régi zúgó felé vezető kanyart pedig levágták az élő folyómederről. A várostól délkeletre eső területen, a Zagyva városi ágának torkolatánál is új zsilipet építettek, amely megakadályozta, hogy a Zagyva és a Tarna egyesült vize visszajuthasson a város irányába.⁶² A folyó városi ágának megszüntetése ezúttal is felmerült, egyenesen a legolcsóbb megoldásként említették. Azonban belátták, hogy ez „számos érdeket sértene”, így elvetették a gondolatot.⁶³ A tervezés során külön problémaként jelentkezett, hogy a Nagy-ér szakaszán négy híd felépítménye belógott a mértékadó árvízszint alá, így három esetben a hídszerkezet megemelését, egy esetben pedig a híd elbontását és új híd építését kellett előirányozni. Az utóbbi az ún. Zöld-híd volt Jászberény és Jászfákóhalma között.⁶⁴

A kiépített árvízvédelmi rendszer immár sikeresen birkózott meg az 1974 októberében érkező újabb rendkívüli árhullámmal. Ekkor a Tarnán ismét megdőlt a vízszintrekord, a gát koronaszintjét is meghaladó vízmagassággal.⁶⁵ A KÖTI-VIZIG 1972-ben készült térképén jól látszik, hogy a Jászberény–Jászfákóhalma–Jászárokszállás közötti alacsonyan fekvő területet jelölték ki vésztározónak, ahová gátátvágással szükség esetén a vízfölösleg kivezethető.⁶⁶ Jó példa erre 2010 júniusa, amikor összefüggő víztükör borította ezt a hatalmas területet.

⁶⁰ Befejeződőben a Zagyva–Tarna árvízvédelmi program. *Szolnok Megyei Néplap* 1967. április 14.

⁶¹ KVL XXXII. 2.o. 826. d. 13694.

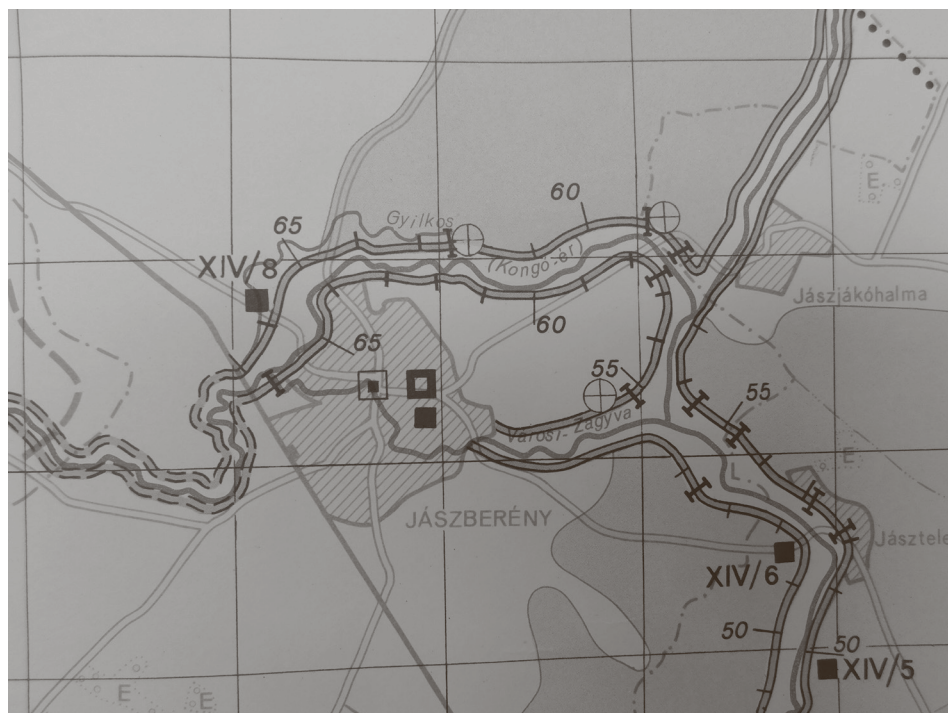
⁶² KVL XXXII. 2.o. 824. d. Jászberényi Zagyva vízrendezés. Összefoglaló ismertetés. 1964. december 31.; Új mederbe terelik a Zagyvát. *Szolnok Megyei Néplap* 1966. augusztus 11. 1.

⁶³ KVL XXXII. 2.o. 824. d. Jászberényi Zagyva vízrendezés. Összefoglaló ismertetés. 1964. december 31. Érdekes, hogy a jelentés elején megjegyezték, miszerint a Zagyva teljes hosszán éppen a Jászberény környéki szakasz rendezését látták a mérnökök a legbonyolultabbnak, ezért a tervek erre a szakaszra készültek el a legkésőbb.

⁶⁴ KVL XXXII. 2.o. 829. d. 13694. Négy híd tervezése, ajánlatkérés. 1964. június 16.

⁶⁵ Salamin 1975: 151.

⁶⁶ MNL JNSZVL XV. 1.b. N306 28. polc. Közép-Tiszavidéki Vízügyi Igazgatóság árvízvédelmi helyszínrajza (1972).

3. ábra. A KÖTIVIZIG 1972-ben készült árvízvédelmi helyszínrajzának Jászberényt érintő részlete (Forrás: MNL JNSZVL XV. 1.b. N306 28. polc. KÖTIVIZIG 1972.)

A Zagyva megrendezésének utolsó felvonása az ún. Zagyva–Tarna Vízgazdálkodási Szabályozó Rendszer fokozatos kiépítése volt az 1970-es évektől kezdődően, amely beruházás II. ütemében víztározók létesültek a vízgyűjtő felső szakaszán. Így a víz már nem zúdulhat akadálytalanul a hegyekből az alföldi területekre.⁶⁷ A megszelídített Zagyva immár lényegesen kisebb veszélyt jelent a lakott területre és a külterületekre is, mint a szabályozás előtti időkben, amikor – a Tarnával egyetemben – torrens jellegű folyóként is emlegették.⁶⁸ A természet erejét azonban soha nem lehet lebecsülni. Árulkodó adat, hogy csak a 20. század során nyolcszor alakult ki Jászteleknél valaha mért legmagasabb vízállás, ennek során pedig összesen 346 cm vízszintnövekedés történt. Csak az 1999. évi nyári árvíz idején 134 cm-rel dőlt meg az addigi rekord.⁶⁹ Ezeket a nagyvizeket az ember magas

⁶⁷ Kovács 2022. 149–167.

⁶⁸ KVL XXXII. 2. aa. 57. d. 25/512. Zagyva–Tarna szabályozás 1953.

⁶⁹ Szlávik 2000: 76.

gátak között lefolyatja. Riasztó élmény volt viszont 2022 nyara, amikor súlyos csapadék- és vízhiány alakult ki a térségben. Lehet, hogy némi területet vissza kell majd adnunk folyóinknak az egykori vízi világból.

Források

KVL (Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár), Budapest

XXXII. 2. aa. Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság tervei.

XXXII. 2. o. Vízügyi Tervező Vállalat tervei.

MNL JNSZVL (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára), Szolnok

XV. 1. b. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár térképeinek és tervrajzainak gyűjteménye (1730-2022), Nyomtatott térképek

XXIII. 502. Jászberényi Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának ülésjegyzőkönyvei (1950-1975)

XXXVI. 2. a. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat Tervtára (1947-2007), Terület-és településrendezési tervek (1947-2001)

Jász Múzeum, Jászberény

Térképtár

Kurcz Jenő városi főmérnök 1909: Jászberény rendezett tanácsú város belső-ségének térképe.

Umgebungen Jász-Berény. K.k. militär. Geogr. fisches Institut. 1882.

Országos Meteorológiai Szolgálat https://met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/rekordok/ – utolsó letöltés: 2024. május 26.

Jász Hírlap, 1929–1942.

Szolnok Megyei Néplap, 1963–1967.

Ugar, 1941–1944.

Hivatkozott irodalom

Blénessy János 1937: *Jászberény természeti viszonyai és élete*. Jászberény.

Dabolczy János 1963: Árvíz és árvédekezés a Zagyván és a Tarnán. *Vízügyi Közlemények* (45.) 3. 333–341.

Fodor Ferenc 1934: *A Zagyva alföldi medencéjének régi vízrajzi viszonyai. Székfoglaló előadás a Szent István Akadémiában 1934. április 20-án.* H. n.

Fodor Ferenc 1942: *A Jászság életrajza*. Budapest.

- Károlyi Zsigmond – Nemes Gerzson 1975: *A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja I. Az ősi ártéri gazdálkodás és a vízi munkálatok kezdetei (895–1846)*. Budapest.
- Károlyi Zsigmond – Nemes Gerzson – Pálhidy Csaba 1976: *A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja III. A vízgazdálkodás eredményei (1945–1975)*. Budapest.
- Kiss Erika 2006: *Jászberényi múltidéző*. Jászberény.
- Kovács Péter 2022: A Zagyva–Tarna Vízgazdálkodási Szabályozó Rendszer fél évszázados története. *Vízügyi Közlemények* (104.) 3. 149–167.
- Nemes Gerzson 1981: *A Zagyva- és a Tarnavölgy jáász-kerületi vízügyeinek krónikája (1279–1876)*. Szolnok.
- Nováky Béla (szerk.) 1985: *Zagyva. Magyarország vizeinek műszaki-hidrológiai jellemzése*. Budapest.
- Salamon András 1975: A Zagyva és a Tarna 1974 októberi rendkívüli árvize. *Vízügyi Közlemények*. (57.) 2. 151–166.
- Sebők Balázs 2015: Az 1918–19. évi forradalmak. In: Pethő László (főszerk.): *Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig*. Jászberény, 288–317.
- Sebők Balázs 2023: Jászberény és a Zagyva folyó együttélése az elmúlt évszázadban. *Jászsági Évkönyv*. Jászberény, 56–74.
- Siklósi Szabolcs 1943: *A Sajó, a Zagyva és a Tarna 1940. évi árvizei*. Budapest.
- Szikszai Mihály 2014: Régi idők malmái Jászberényben. In: Pethő László (főszerk.): *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig*. Jászberény, 328–348.
- Szlávik Lajos 2000: Az Alföld árvízi veszélyeztetettsége. In: Pálfai Imre (szerk.): *A víz szerepe és jelentősége az Alföldön*. Békéscsaba, 64–84.
- Tóth Albert 2000: A víz tájformáló szerepe az Alföldön. In: Pálfai Imre (szerk.): *A víz szerepe és jelentősége az Alföldön*. Békéscsaba, 46–50.